

לו מתירין, כלומר שזריקת הדם מהווה היתר לשורפו בחוץ. סברה זו מחשיבה את השריפה כחלק מעבודות הקרבן.

בדברי רש"י והחינוך נראה שדעתם להלכה כר"א, ואילו הרמב"ם והמאירי פסקו שבשר הפרים אינו מתפגל. האחרונים התקשו בטעמו של הרמב"ם, ויש שדייקו כדבריו מהמשנה להלן מג"א, המגדירה דבר שיש לו מתירין לשימושו של אדם או לאכילת מזבח בלבד. יתכן שלדעת הרמב"ם דברי ר"א נאמרו אליבא דרבנן דר"ש, אבל לר' יוסי, שהלכה כמותו, בשר הפרים אינו מתפגל כי אינו דומה לבשר השלמים.

מחשבה על זריקת דמם אינה מפגלת (ותמה על כך ב'גליון הש"ס' על הירושלמי).

סיכום

ר' אלעזר קובע שבשר הפרים מתפגל, אף כי אינו מפגל. הטעם שאינו מפגל, לדעת רש"י הוא מפני שהשריפה אינה 'אכילה', ומשתמע מדבריו שאם יחשוב בלשון 'שתאכלהו' אש' הרי זה פיגול. תוס' סוברים שאינו פיגול מטעם אחר, שאין זו אכילת אדם או מזבח, וכן משמע בגמ' ובירושלמי. הדעה שבשר הפרים מתפגל, משמעה שדינו כדבר שיש

מערכה צא. חשב שיאכלהו טמאים למחר (לו,ב)

"עירוב מחשבות" – הזבח אינו פיגול, אלא פסול². ועוד: אם "שיאכלהו טמאים למחר" אינה מחשבת אכילה כלל, הרי שאם יחשוב פעם נוספת "שיאכלהו טמאים למחר" הזבח יתפגל; מה שאין כן אם אכילת הטמאים היא "עירוב מחשבות".

לשון רש"י: "חישב שיאכלהו טמאים למחר – פיגול, ולא אמרינן לאו מחשבה היא, דאכילת טמאים לא חזיא והוי כמחשב מחשבת פסול. תדע – דמחשבת אכילת פסול לא מפקא מידי פיגול בר ממחשבת חוץ למקומו". מתחילת דבריו "לאו מחשבה היא, דאכילת טמאים לא חזיא" ניתן להבין שכוונתו כאופן הראשון; אבל ההמשך "כמחשב מחשבת פסול", וההנגדה למחשבת חוץ למקומו, מוכיחה שהסברה העיקרית ממנה בא רב חסדא להוציא היא הסברה השנייה³.

יש להבהיר יותר את צדדי הדיון: במשנתנו מבואר שמחשבת אכילת הטמאים כשלעצמה, ללא מחשבת הזמן, אינה פוסלת את הקרבן (אפילו לדעת ר' יהודה, הפוסל במחשבת הינוח). מכל מקום, מצאנו שמחשבת פיגול צריכה להיות המחשבה הבלעדית שפוסלת באכילה, ללא מחשבה נוספת הגורמת פסול אכילה (לעיל כו,א): "יצא זה שאין פיגולו גרם לו, אלא איסור דבר אחר גרם לו", כגון החושב לזרוק את הדם למחר על המזבח בשינוי מקום, כך שהבשר לא יותר באכילה), וממילא יש מקום לומר שהמחשבה שיאכלהו טמאים מטילה פסול נוסף באכילה⁴. רב חסדא מחדש, שמכיוון שגם על פי מחשבתו הדם יורק כהלכה (מלבד הבעיה בהיותו 'למחר') והבשר יוכשר לאכילה, אלא שלאחר מכן ייאכל שלא כדין – אין בכוחה של מחשבה נוספת זו למנוע את הפיגול (על פי חמדת דניאל כו,א).

מחשבת הפיגול הרגילה היא כאשר הכהן חושב בשעת עשיית אחת העבודות של הזבח לאכול את בשרו לאחר זמנו המיועד לו. הסוגיה דנה בשאלה, מה הדין כשמחשבתו היתה שהקרבן יאכל אחרי זמנו, אולם לא על ידי טהורים, אלא על ידי טמאים? האם מחשבה זו, על אכילה שאינה ראויה לא רק מבחינת הזמן אלא גם מצד הטומאה, מפגלת את הקרבן?

דברי רב חסדא ופירושה

רב חסדא אומר בשם רבינא בר שילא¹, שהחושב על הזבח שיאכלהו טמאים למחר – חייב כרת (משום פיגול, אם יאכל מן הזבח, ואפילו בטהרה). מהי נקודת החידוש בדבריו?

ההוה-אמינא לפטור במקרה זה ניתנת לשתי הבנות: א. מצד לשון "אכילה", היה מקום לומר שהאכילה שנאמרה בתורה: "ואם האכל יאכל... פיגול הוא" (ויקרא יט,ז) היא אכילה כדרכה דווקא, ולא אכילה על ידי טמאים; ורב חסדא מחדש שמכל מקום אכילה היא.

ב. היה מקום לומר, שהמחשבה "שיאכלהו טמאים למחר" היא אמנם מחשבת אכילה גמורה, ובכל זאת אינה מפגלת, משום שמחשבתו לאכול את הקרבן באיסור על ידי טמאים מהווה מחשבת פסול המפקיעה מידי פיגול, כשם שהחושב לאכול למחר בחוץ ("עירוב מחשבות") אינו מפגל. זאת, בדומה לברייתא לעיל על מחשבת הינוח, המוציאה מידי פיגול לדעת ר' יהודה.

יש נפקא מינה בין שתי הסברות: אם ננקוט שאכילת טמאים אינה 'אכילה' כלל – הזבח יהיה כשר לגמרי, כדין החושב לאכול פחות מכזית. לעומת זאת, אם ננקוט שזהו

ד"ה זבחים וד"ה ובתוס'. כך משמע גם ברמב"ם (הל' פסוהמ"ק יד,ט), המביא את דין "אכילת טמאים", שמפגל, בסמיכות לדין המנוגד של אכילה בחוץ, שאינו מפגל, ובהלכה הבאה פירט את גדרי 'אכילה', כגון השיעור ודין אכילת בעלי חיים, ראה להלן.

4. וכן משמע מתוס' ד"ה שיאכלהו, שמזכירים את המושג "דבר אחר גורם לו".

1. לפנינו: סילא, אך לא מצאנו חכם בשם זה, והגרסה 'שילא' מופיעה בכס"מ (הל' פסוהמ"ק יד,ט) וכן הגיה בדק"ס.

2. בראיית רבא לסייע לרב חסדא נאמר: "וכי מחשב ביה מיפסיל", ומשמע שההוה-אמינא שהקרבן כשר; אך מרש"י נראה שגרס ברבא "מיפגיל".

3. תוספת קדושה; זבח תודה; ועיין מים קדושים וחזו"א בליקוטים ס"א א סק"י

לעומת זאת אכילת כלבים איננה מעשה של אכילה אסורה, שהרי לא הוזהרו הכלבים על כך, אלא אכילתם מהווה בזיון קדשים וביטול מצות אכילת הקרבן על ידי אדם (קין אורה ויכהן פאר לא,א; חמדת דניאל כו,א).

מחשבה התלויה במעשיהם של אחרים

החיוב במחשבת "שיאכלוהו טמאים" דורש בירור מצד אחר, שכן בפשטות תוכנה של מחשבה זו הוא שאנשים אחרים יאכלו את הקרבן באיסור, ולכאורה מצאנו שמחשבה כעין זו, התלויה בהחלטתם של אחרים, אינה מועילה לפגל.

הגמ' (בעמ' א) מסבירה מדוע ר' יהודה, הפוסל במחשבת הינוח, מכשיר במחשבות פסול אחרות, וזה לשונה: "על מנת שיאכלוהו טמאים ושיקריבוהו טמאים – [אין ר' יהודה פוסל מחמת מחשבה זו, משום שזיבחה גופיה מי מיפסיל? שיאכלוהו ערלים ושיקריבוהו ערלים – זיבחה גופיה מי מיפסיל? לישנא אחרינא: כל כמיניה?!" ומפרש רש"י: "מי ישמע לו להקריבו בפסול? הכהנים טמאים לא ישמעו לו, וכן הערלים, להקריב למזבח בעבירה או לאכול קדש בעבירה, הלכך אין מחשבתו מחשבה בדבר התלוי באחרים."

אכן, בשיטה מקובצת (לא,א אות ו, בתירוץ האחרון) סובר שמחשבה על אכילת טמאים למחר אינה מפגלת, מטעם זה: "דשיאכלוהו טמאים אין זה בידו, הלכך לא היו מחשבה והיו כאילו לא אמר כלום, אבל אכילת כלבים היא בידו".

ברם, יש שהוכיחו שמחשבת חוץ לזמנו מפגלת גם כאשר הוא חושב על אכילת אחרים, מהגמ' לעיל (לא,א): "חישב לאכול כזית בשני בני אדם" (אחיעזר ח"ב סי' כט,ה; מקדש דוד סי' לג,א)⁸. לדעתם, הגמ' אמרה סברת "כל כמיניה" רק בדעת ר' יהודה, האומר מסברה שכל מחשבה לעשות דבר הפוסל – פוסלת כאילו עשאה בפועל, ועל כך יש לומר, שהדברים אמורים רק בתכנית מעשית, ולא בתכנית שאינה "בידו". לעומת זאת, מחשבה לאכול חוץ לזמנו פוסלת מגזרת הכתוב (שהרי עצם האכילה אחר זמנו אינה פוסלת), וממילא אינה תלויה בהיתכנות המעשית שלה (אחיעזר שם; זבח תודה כאן)⁹.

האם היא קרויה 'אכילה', ואם זה היה הספק כאן – יכלה הגמ' לפשטו מפסוקים מפורשים המדברים על אכילת קדשים בטומאה בלשון 'אכילה' (כגון ויקרא ז, ט-כא). אך הדיון כאן, כאמור, הוא האם מחשבה לאכילת טמאים מהווה פסול נוסף המבטל את הפיגול. מכל מקום, גם אכילת הכלבים מנוגדת לדיני אכילת הקרבן, ונמצא שמחשבתו היא לאכול את הקרבן לאחר זמנו בצירוף פגם נוסף באכילה, והיה ראוי שהסוגיה שם תאמר שהמחשבה על אכילת כלבים אינה מפגלת משום כך. הכסף משנה, מכח קושי זה, מסייע משם לפסק הרמב"ם בסוגיין כרב חסדא.

8. ראה נוספת מהדיון שזר השוחט על מנת להקטיר חוץ לזמנו פוסל (משנה לא,ב), ואיננו אומרים שהכהנים לא ישמעו לו (ראש המזבח).

9. אפשר להסביר את הגמ' שם באופן אחר: רק באכילת ערלים נאמרה סברת "כל כמיניה" (ולא כרש"י, שהיא מוסבת גם על הטמאים), כי השוחט עצמו אינו ערל וגם אינו יכול להיות ערל. אבל בדבר שבידו, כגון להיטמא ולאכול בטומאה – לא נאמרה סברה זו (על פי תבואות שור סי' ד סק"ד).

מסקנת הסוגיה ופסק ההלכה

רבא מביא ראייה לדברי רב חסדא, מכך שבשר אינו ראוי לאכילה קודם זריקת הדם, ובכל זאת אם מחשב באותה שעה – הזבח נפסל. הגמ' דוחה את הראייה, שכן בשר הזבח יהיה ראוי לאכילה לאחר הזריקה, ואילו הטמאים אינם ראויים כלל לאכול מהזבח⁵.

בתוספתא (זבחים ב,א) מפורש כדברי רב חסדא: "השוחט את הזבח על מנת שיזרקו ערלים וטמאים את דמו למחר... על מנת שיאכלו ערלים וטמאים את בשרו... למחר... פיגול וחייבין עליו כרת".

הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין יד,ט) פוסק כרב חסדא שמחשבה זו מפגלת, משום שלדעתו דחיית הגמ' אינה אלא לראיית רבא, אך לא לעצם דברי רב חסדא (כסף משנה; וכך כתב בשטמ"ק לא,א אות ו בשם ריב"א בתירוץ הראשון)⁶. טעם נוסף להכרעתו, שהתוספתא מוכיחה כדברי רב חסדא (חסדי דוד).

ברם, מתוס' (ד"ה שיאכלוהו; לא,א ד"ה חישב, עיין שם בשטמ"ק אות ו) נראה שהבינו שהגמ' דוחה את סברת רב חסדא, ואין הלכה כדבריו.

ביחס לדין "על מנת שיאכלוהו כלבים"

בגמ' בפרק שני (לא,א) אומר ר' ינאי, שהחושב על הזבח שיאכלוהו כלבים למחר – הרי זה פיגול, ולמד זאת מהפסוק "יאכלו הכלבים" (מלכים-ב ט,י), המגדיר את אכילת הכלבים כ'אכילה'. התוס' הנ"ל, הסוברים, כאמור, שלמסקנת הסוגיה כאן מחשבה על אכילת טמאים למחר אינה מפגלת, מקשים על כך: במה אכילה זו גרועה מאכילת כלבים?⁷

תוס' מתרצים, שאכילת הטמאים גרועה יותר, משום שהטמא פוסל את הקודש במגעו, ונמצא שמחשבתו שהטמאים יאכלו למחר כוללת מחשבה לפסול את הקרבן עוד בטרם אכילתו. זאת, בניגוד לנגיעת הכלבים, שאינה פוסלת. באחרונים יישבו את קושיית תוס' באופן אחר, שאכילת טמאים היא מעשה איסור באכילת הקרבן, בדומה לאיסור אכילת הקרבן לאחר זמנו, ולפיכך יש מקום שמחשבה זו תהווה "עירוב מחשבות" המפקיע מידי פיגול.

5. ראיית רבא צריכה ביאור: כיצד ניתן ללמוד מן הזמן שבו הוא חושב על הזמן שעליו הוא חושב? הרי אנו דנים על מחשבתו, האם היא "מחשבת אכילה", ומה אכפת לנו אם בשעת המחשבה עדיין הבשר אינו "אוכל"?! החזון איש (זבחים תו), מסביר כוונתו, שמכיוון שהזבח נפסל במחשבה וטעון שריפה – ממילא אינו עומד לזריקה, ונמצא שהחושב לאוכלו לאחר זמנו הרי זה כאילו חשב גם לאוכלו קודם הזריקה, ובכל זאת נפסל. ומכל מקום דחתה הגמ', שעצם המחשבה איננה על אכילה שקודם הזריקה, אלא רק לאחר שאנו מחשיבים זאת כמחשבת פיגול יש לכך תוצאה שהדם לא יזרק.

6. כיוצא בזה בסוגיה הבאה, על פסח שלא הוצלה ולחמי תודה שלא הורמו, פסק הרמב"ם כמימרא דרב חסדא למרות שראיית רבא למימרא זו נדחתה. חיזוק לכך ממהלך הסוגיה הקודמת, שרבא מסייע לסברת ר' אבא והגמ' דוחה "ולא היא", ואחר כך מביאה ראייה נוספת מבריייתא כנגד ר' אבא, ומשמע שהדחייה "ולא היא" איננה מוחלטת (תוספת קדושה).

7. שתי הסוגיות עוסקות במישורים שונים לגמרי: הדיון על אכילת כלבים הוא

סיכום

רב חסדא סובר שמחשבה על אכילת טמאים לאחר זמנו מפגלת. החידוש בכך הוא, שמחשבתו לאכול לאחר זמנו ראויה לפגל למרות שהיא כוללת איסור נוסף, ואין זה "עירוב מחשבות" (רש"י). הגמ' מביאה ראייה לדבריו ודוחה אותה, ונחלקו ראשונים האם בכך נדחתה סברת רב חסדא (משמע מתוס') או שדבריו קיימים להלכה (רמב"ם; ריב"א). בתוספתא מפורש כדעת רב חסדא.

מצאנו שהחושב להאכיל לכלבים לאחר זמנו – פיגל. לדעת תוס' יש לחלק בין אכילה זו לאכילת טמאים, מפני שכלבים אינם פוסלים את הקודש במגעם או מפני שאכילתם אינה אכילת איסור (קרן אורה, ועוד). לדעה שמחשבה על אכילת טמאים מפגלת, למרות שאין בידו של החושב לכפות עליהם את האכילה, דין פיגול אינו תלוי ביכולת המעשית לבצעו (אחרונים).